Zalai Károly

Molière színre lép

1673. február 17. volt. Molière a „Képzelt beteg" negyedik előadása közben többször is rosszul lett, de becsülettel végigjátszotta a darabot. Ám amikor a függöny lement, végleg elhagyta az ereje, összeesett és vért hányt. Hazavitték, de már nem tért magához. Az eszméletlenség határán az ágyában feküdt, s – Argan szerepének megfelelően – újra meg újra azt próbálta elmesélni Angyalkának, hogy *„ne félj, nem haltam meg*" … De nem sikerült kinyitni a száját, ráadásul hiába meresztgette a szemét, a sötétség nem oszlott föl körülötte, szerepbeli lánya láthatatlan maradt, és nem válaszolt neki. Vajon miért!? Molière megpróbált körbenézni a színpadon, de senkit nem látott, senkit nem hallott, valami nem stimmelt. És ekkor iszonyatos félelem lett úrrá rajta: arra gondolt, hogy most kiderült a csalás. Azért nem hall tapsot, azért maradt egyedül a színpadon, és azért nem hallja a közönség jól ismert morajlását sem, mert megtudták a titkát, és épp a pfújolás előtti súlyos csönd terjed szét a nézőtéren. És rövidesen kitör a botrány, a legnagyobb, amely évtizedek óta a királyi udvarban történt. Hatalmasat dobbant a szíve. Leleplezтél, el kellett buknia, hiszen ez az ő sorsa! Minden tisztességes drámában elbukik a bűnös. Bele kell nyugodnia! De hát ő csak a színpadon érezte magát embernek! Lett volna textilkereskedő, mint az apja!? Vagy jogász!? Nevetséges, unalmas szerepek. Többet szeretett volna elérni: hírnevet, pénzt, gyönyörű nőket, be akart jutni az udvarba, hogy a királlyal parolázzon. Mindez hosszú-hosszú ideig lehetetlennek tűnt, s néha már azt gondolta (amikor például tönkrement a társulata, s ő az adósok börtönében csücsült), hogy csak lázálmokat kerget. De újra meg újra talpra állt, nem hagyta magát. Tanult és kísérletezett, s állandóan azon töprengett, vajon mivel nyerhetné el a publikum tetszését. Ekkortájt találkozott először Corneille-jel. Mi tagadás, irigyelte. Jó tollú író volt és sikeres. Neki meg mindig is akadozott a tolla; volt ugyan egy-két ötlete, de egész darabra sohasem futotta belőle. Ám nem adta föl. Társulatával járta az országot, főleg a déli régiókban, ahol télen sem fáztak, s időközben nemcsak, hogy egyre jobb színész és rendező lett belőle, de ráérzett a közönség ízlésére is, csak hát nem talált igazán kiemelkedő darabra. Egy este egy régi színészkollégája látogatta meg, s miközben a színészvilág legújabb eseményeiről pletykáltak, megtudta, hogy Corneille nehéz helyzetbe került, egyrészt azért, mert megnősült, és egy szakajtónyi gyerekről kellett gondoskodnia, másrészt az

udvari intrikák folytán megorroltak rá Párizsban. Amikor egyedül maradt, fantasztikus terv fogant meg benne, s másnap kiadta a parancsot a társulatnak, hogy azonnal induljanak Rouenbe. Amint megérkeztek, szinte az első dolga volt, hogy fölkeresse a neves írót, s nem köntörfalazott, hamarosan előrukkolt a tervvel. Corneille úr, mondta, jó egy évtizede járom a francia színpadokat, de eddig elkerültem Párizst. Most azonban úgy érzem, megérett rá az idő, hogy bevegyem ezt az óriási erődítményt. Indítsunk közösen támadást! Én fölállítom az ostromlétrákat és az ágyúkat, maga meg lőport szállít nekem. Ezt hogy érti, kérdezte a vendéglátója. Hát úgy, válaszolta, hogy maga írja a darabokat, én meg a nevemet és a társulatomat adom hozzá. Ha sikerünk lesz, elfelezzük a honoráriumot, ha viszont megbukok, akkor az egyedül az én bűnöm lesz; a maga nevét nem sározom be, csak az enyémet. De írjon vígjátékokat, hisz a kisujjában van ez a matéria, én meg tudom, hogy a közönség ilyesmire áhítozik, mert nevetni akar, főleg másokon. Még néhány ötletem is volna, csak éppen az én tollam sajnos nem áll rá az írásra. Áll az alku? Corneille egy nap gondolkodási időt kért, aztán kezet fogtak. És ő: Jean-Baptiste Poquelin, aki már a Molière nevet viselte, elindult – tarsolyában a Psyche című darabbal, amit Corneille az ő megrendelésére írt –, hogy meghódítsa Párizst. Ez a vártnál lényegesen könnyebben ment, hála a gyümölcsöző együttműködésnek. A munka oroszlánrészét egyébként ő végezte. Igazi színész volt, és a királyi udvart színpadnak tekintette. Ügyes, lefegyverző, és főként őszintének tűnő bókjaival még a király kegyeibe is beférkőzött, megbecsülték, dőlt hozzá a pénz, mindenki róla beszélt, pont ahogy megálmodta. Corneille pedig az elkövetkező évtizedben futószalagon szállította neki a jobbnál jobb drámákat, a Tartuffe-öt, a Don Juant, A mizantrópot, A nevetséges kényeskedőket, a Tudós nőket, Az úrhatnám polgárt, és a Képzelt beteget. Ez utóbbival kezdődött a baj. A darab nagyon megviselte Molière amúgy is gyenge lábon álló egészségét. Mert amikor elolvasta, úgy érezte, mintha Corneille – azon túl, hogy kigúnyolta – még a közeli halálát is megjósolta volna. Ettől kezdve napról napra gyengébb lett, s a negyedik előadás előtt már tudta, hogy nem húzza sokáig. Éppen ezért föltúrta az egész lakást, s eltűntetett minden olyan nyomot, amely elárulta volna, hogy a színdarabjait más írta; minden kézirat, olyan levél, papír, dokumentum, ahol netán a kézírása szerepelt, tűzre került, pár óra alatt megsemmisítette az össze bűnjelet. Corneille-ben egyébként maximálisan megbízott. Biztos volt abban, hogy egy ilyen korrekt úriember nem kotyogja ki a titkukat, pláne, hogy annyi pénz ütötte a markát. Molière egyébként csak neki vallotta be, hogy néha borzasztó gyengének érzi magát, s halálfélelmei vannak. Bár ne tette volna! A barátja ugyanis

kinevette, s legnagyobb megdöbbenésére a nyavalyákkal kapcsolatos beszélgetésüket szinte szó szerint beleszőtte a Képzelt beteg soraiba. Pontosan emlékezett arra, hogy tényleg azt kérdezte annak idején tőle, amit a harmadik felvonás harmadik jelentében Argan kérdez Béralde-tól: „*miért tartja képtelenségnek, hogy valaki meggyógyítson valakit?*" Corneille válasza pedig szinte teljesen megegyezett azzal, amit a darabban Béralde mond: „*az emberi test gépezetének rugóit mindmáig titok fedi, oda mi nem látunk be, szemünk elé a természet olyan sűrű fátylat emelt, hogy azon át bajos valamit megismerni.*" „*Mi a teendő, ha valaki beteg*", faggatózott Argan (vagyis hát ő), amire Béralde (a komisz Corneille) így válaszolt: „*Semmi. Épp csak nyugton kell maradni. Az embert maga a természet, ha ráhagyjuk a dolgot, szép csendesként kisegíti a bajból, amibe keveredett. Szerencsétlenséget csak a mi izgékonyságunk, türelmetlenségünk okoz…*" Ő úgy vélte, hogy igenis létezhetnek gyógymódok, mire föl Corneille kinevette. Pont úgy viccelődött, mint Béralde. „*Gondoltam, kijózanítalak egy-két babonádból, kedvderítésül pedig elviszlek Molière valamelyik komédiájához.*" No, ez aztán erős volt tőle, főként azért, mert a barátja a darabban név szerint hozta szóba. És hogy zárult ez a beszélgetés!? A játék közben mindannyiszor beleborsózott a háta, ahogy Arganként ezt kellett ordítania, méghozzá önmagáról: „*Ha nyavalya érné, feléje se néznék, forduljon föl… És igenis a szemébe mondanám: „Dögölj meg, dögölj meg, legalább megtanulod, máskor ne figurázd ki a fakultást!*". De még ez sem volt elég! Corneille az egyik előadás után, igaz, megittak vagy két liter vöröset, fennkölten hosszasan szónokolt neki a halálról, ami aztán soha nem ment ki a fejéből. „Ebben az egyre szürkülő, monoton, semmi életben egyetlen rés maradt szinte, ahol valami érdekes, valami különleges történhet az emberrel, ami szinte mindenki számára tartogat valami meglepetést, olyan lehetőséget, alkalmat, amikor az ember valami fantasztikus, színes, izgalmas részese lehet, s ez a pillanat, az élet legmagasztosabb pillanata: a halál! Belekortyolt az italába, s rápillantott, ő pedig megpróbált úgy tenni, mintha nem döbbentette volna meg a kijelentés. No, igen – folytatta tovább Corneille, ismét maga elé meredve –, a halálról semmit sem tudunk. Csak azt az egyszerű tényt ismerjük, hogy „vége az előadásnak". Néhányan állítólag visszatértek, s aztán beszámoltak erről arról, de ez szerintem lárifári, az élők hablatyolása. Én ugyanis azokra a pillanatokra gondolok, amelyek nem fordíthatók többé vissza. Amikor az ember ezen a képzeletbeli színpadon áll, s tudja, hogy a végszó következik, mert rövidesen lehull a függöny. Ilyenkor a legtöbb ember őszinte lesz, hisz eltűnik a szeme elől a fátyol, amit egyébként életnek hívnak, és ebben a megrendítően egyszeri és nemes pillanatban: látni kezd, méghozzá a valóságot, torzítások, fölösleges álmok nélkül. Képzelje

csak el, ott van ön mögött az összes tapasztalás, álom, ábránd, mese, az összes szín, illat, érzés, minden, de minden, amire rábukkant, amit sohasem bírt kiadni magából, amiről nem szólt, amit nem tartott talán fontosnak, s tudja: hogy nincs tovább! Nem működik többé, ami eddig a támaszunk volt, nincs idő a hazudozásra, a köntörfalazásra, ki kell mondani azt, amit talán egész életünkben elhallgattunk, meg kell látni, ami előtt behunytuk a szemünket. Nos, vannak olyanok, akikkel ezekben az utolsó pillanatokban ugyanaz történik, mint oly sok rossz színésszel. A lámpaláz miatt elnémulnak, hebegnek-habognak, dadognak, hamisan játszanak, mert egész életükben így tettek. Ők menthetetlenek. De elárulom, hogy legtöbben szárnyra kapnak, mert az a szabadság érinti meg őket, amivel – szomorú, tragikus módon – csak a halál közelsége, a visszavonhatatlan vég ajándékozza meg a legtöbb embert. Ám ezek most fölhasználva az élet összes tapasztalását beleöntenek mindent ezekbe az utolsó másodpercekbe. S minél több kerül ebbe bele, paradox módon annál hosszabb ideig tart: mintegy időtlenné válik ez a néhány másodperc. Megjegyzem, a halálba indulókat már nem érdekli, s nem érinti meg az idő, mint olyan. Előttük egy másik dimenzió bontogatja a szárnyait, ahol csak a legmagasabb, a teremtő szellem látja őket…" A sötétben, miközben Molière úgy érezte, hogy valaki fojtogatja, azt gondolta, hogy Corneille „A képzelt beteg"-gel állt bosszút rajta, hisz minek is tagadni, valójában az ő tollával ékeskedve hódította meg a párizsi nagyközönséget és az udvart. Persze megint a Tartuffe jutott eszébe. Hát igen, a darab befejezése az ő ötlete volt. Corneille kerek perec kijelentette, hogy neki nincs kedve kinyalni XIV. Lajos hátsóját. Így aztán a befejezést ő írta meg. Hány este küzdött a szöveggel, amit most már mélységesen szégyell. „*Uralkodónkat a hazugság undorítja, szeme az emberi szívekbe lát bele, s nem téveszti meg a csalók művészete*". Hogy tudta ezt anélkül elzengeni, hogy nem hányta el magát!? Hisz köztudott volt, hogy Lajos imádott hazudni, ha tehette, csalt is, és a szívekbe ott taposott bele, ahol tudott. Ő pedig éveken át hajlongott a bitang körül, nem csoda, hogy belebetegedett. Egyszer, egyetlen egyszer talán ki kellett volna mondani az igazságot. Legalább megpróbálta volna! És ekkor, mint valami villámcsapás, eszébe jutott egy fantasztikus dráma ötlete. Igen, igen, ha erőre kap, megírja Giordano Bruno tragédiáját. Ő volt aztán az igazi hős! Kinevette a hatalmasokat, még a tűzhaláltól sem félt, mert tudta, hogy az igazságot nem lehet elpusztítani. Így kell meghalni, hősként! És ekkor, miközben fulladozva, keserűen, elhibázott életére gondolt, egyszerre csak eleresztette torkát a vasmarok, és úgy érezte, eloldozódott benne valami. Már nem volt egyedül, s közben fülébe szűrődtek Béralde szavai a *Képzelt beteg*ből: „*Jusson eszedbe, hogy életed törvénye*

benned van, és hogy életedet Purgó úr éppoly kevéssé tudja elvenni, ha dühében megpukkad is, mint ahogy életben sem tud tartani, akármilyen orvosságot is kever. Itt az alkalom, hogy örökre megszabadulj." Ám mindezt, erre Molière meg mert volna esküdni, Giordano Bruno tanácsolta neki. Molière fölemelte két karját, és magához ölelte az ismeretlen barátot. Ez volt az utolsó mozdulata.